

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ
НА ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ**

Београд – Ниш
2012

CENTER FOR SCIENCE AND RESEARCH
OF SASA AND UNIVERSITY OF NIŠ
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

FACULTY OF PHILOSOPHY
CENTER FOR SOCIAL RESEARCH

**THE POPULATION OF SOUTHEASTERN SERBIA:
THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC CHANGES
IN SOUTH-EASTERN SERBIA ON SOCIAL
DEVELOPMENT AND SECURITY**

Edited and prefaced by
Ljubiša Mitrović, PhD

Belgrade – Niš
2012

ЦЕНТАР ЗА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД
САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ
ОДСЕК ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА У
ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ НА ДРУШТВЕНИ
РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ**

Приредио и предговор написао
др Љубиша Митровић

Београд – Ниш
2012

Центар за научноистраживачки рад
САНУ и Универзитета у Нишу
Одсек друштвених наука

Филозофски факултет
Центар за социолошка истраживања

СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ, књига 2

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ
НА ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ**

Приредио:
др Љубиша Митровић, професор емеритус

Рецензенти:
проф. др Петар Голубовић
проф. др Милорад Божић

Програмски одбор Научног симпозијума:
академик Владисав Стефановић, председник
проф. др Драган Жунић
проф. др Љубиша Митровић
академик Драган Шкорић
др Мирјана Рашевић
проф. др Ђура Стевановић
проф. др Мирољуб Милинчић
проф. др Слободан Нешковић
проф. др Радослав Гађиновић

Секретар Одбора:
Светлана Станојевић, секретар у Центру

Издавач:
Центар за научноистраживачки рад
САНУ и Универзитета у Нишу

За издавача:
академик Владисав Стефановић

Лектор:
Ана Савић Грујић

УДК:
Александра Спасић

Превод резимеа на енглески:
др Владан Павловић

На корицама:
Општине према порасту - паду броја становника,
преузето са <http://popis2011.stat.rs/>
"Попис становништва, домаћинства и станова
у Републици Србији 2011. ПРВИ РЕЗУЛТАТИ"
Република Србија - Републички завод за статистику

Техничка припрема:
Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. ел.

Штампа:
"UNIGRAF-X-COPY" Ниш

Тираж:
150 примерака

ISBN 978-86-7025-556-2

ПРВИ РЕЗУЛТАТИ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА 2011. С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРОМЕНУ БРОЈА СТАНОВНИКА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ*

Апстракт. У октобру 2011. године у Србији је спроведен редован попис становништва, домаћинства и станова. То је у последњих сто година први попис становништва који је самостално припремила и спровела српска државна статистика. Као ни претходни из 2002. године, ни најновији попис није спроведен на територији АП Косово и Метохија. Поред тога, Попис 2011. специфичан је и различит у односу на претходни у погледу нових методолошких решења, начина прикупљања података, садржине пописних питања, дефиниције „укупног“ становништва, али и због политизације пописа (бојкот становништва албанске етничке припадности) и бројних контроверзи током његове припреме и спровођења. Први део рада биће посвећен тим, а пре свега методолошким аспектима Пописа становништва 2011. године. Први прелиминарни резултати објављени су новембра 2011. године, а односе се само на укупан број становника, број лица у иностранству, број домаћинства и број станова (сви до насељског нивоа). На основу званичних података РЗС-а, Србија је 1. октобра 2011. године имала укупно 7,1 милион становника, што је, према Заводу, смањење од 377.000 у односу на број становника у време пописа из 2002. године. Међутим, због различитих дефиниција укупног становништва (са лицима која су ван земље краће од једне године или без њих, затим са интерно расељеним лицима с Косова и Метохије или без њих) поређење података првих резултата Пописа 2011. и коначних резултата Пописа 2002. године није методолошки коректно, па је добијена погрешна слика промена броја становника у последњем међупописном раздобљу. У овом раду су промене у бројности становништва Србије од 2002. до 2011. анализирани на основу упоредивих података пописа из 2002. и 2011. године, што омогућује прецизније сагледавање размера депопулације у Србији и њених непосредних демографских узрока. Према прорачуну аутора, стварно смањење становништва Србије износило је 424.000. У раду се анализа односи на све територијалне нивое, према подели на статистичке регионе, односно административно-територијалној подели из 2011. године (региони, области/окрузи, општине, насеља). Посебна пажња посвећена је променама укупног становништва југоисточне Србије, које је типично депопулационо подручје.

Кључне речи: попис становништва, дефиниција укупног становништва, методологија пописа, депопулација.

---

* Рад представља део пројекта *Истраживање демографских феномена у функцији јавних политика у Србији* (III 47006), који је финансирао Министарство просвете и науке Републике Србије.

Увод

Пописи представљају један од најважнијих извора података о становништву. На основу њих могу се добити подаци о броју становника на одређеној територији и у одређеном тренутку, као и о одређеним обележјима (пол, старост, место рођења, школска спрема, економска активност, број живорођене деце, националност, вероисповест итд.). По правилу, пописи становништва, посебно општи, представљају највећа статистичка истраживања, која изискују добру организацију, ангажовање великог броја људи, значајна материјална и финансијска средства. С обзиром на сложеност такве статистичке акције и њену цену, општи пописи становништва углавном се одржавају периодично, а у 20. веку углавном је уведена пракса да то буде сваких десет година.

Први најједноставнији пописи становништва датирају из античких времена, а спорадично су спровођени у Кини, Индији, Персији, Египту, Грчкој и Риму. Након дуге паузе, у првој половини 17. века у Европи, и то најпре у Француској, поново се појављују релативно потпунији подаци о становништву, али се први регуларни пописи везују за САД, и то за крај 18. века. Та пракса је током 19. века постепено проширена и на многе европске земље.

Први попис становништва Србије одржан је 1834. године, да би касније, између 1863. и 1910. године, било спроведено још девет пописа. Између два светска рата реализована су два модерна и свеобухватна пописа (1921. и 1931. године), и то на територији тадашње заједничке државе (Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије). После Другог светског рата у социјалистичкој Југославији спроведено је још шест пописа становништва: прва два 1948. и 1953. године, а од 1961. сваке десете године, сходно препорукама Уједињених нација о успостављању десетогодишње периодичке спровођења пописа. Након распада СФРЈ, пописе становништва организовали су статистички органи новоформираних држава наследница.¹

Методи пописивања становништва у 21. веку

У 20. веку у огромној већини земаља примењиван је традиционални метод пописивања становништва, који подразумева потпун обухват јединица пописа преко давања одговора на питања из пописнице. Последњих деценија су код таквог начина пописивања уведене и одређене новине, које су се нај-

¹ Македонија је од стицања независности организовала три пописа (из 1994, 2002. и 2011), док су по два пописа спроведена у Хрватској (2001. и 2011), Словенији (2002. и 2011) и Црној Гори (2003. и 2011). Босна и Херцеговина је једина бивша југословенска република у којој од 1991. није спроведен ниједан попис становништва. Након дуге институционалне блокаде, фебруара 2012. године усвојен је закон по коме је општи попис становништва те државе предвиђен за април 2013. године. Попис је 2011. године спроведен и на територији тзв. Републике Косово. Попис је организовао Завод за статистику Косова, и то уз подршку Европске комисије, влада неколико европских земаља и уз присуство међународне посматрачке мисије.

пре односиле на начин попуњавања и достављања упитника. Пописнице су попуњавали пописивачи, али и сами грађани, а достављање и прикупљање се одвијало преко поште или директно од пописивача (Лакчевић, 2008). Србија је једна од десет земаља Европе које су и у последњем попису становништва задржале класичан метод пописивања путем интервјуа који су водили обучени пописивачи. Истовремено, у четири земље (Ирска, Луксембург, Словачка и Велика Британија), које су такође спровеле традиционални попис становништва, пописнице су попуњавали искључиво грађани (није било пописивача). Уједно, у све већем броју земаља понуђена је и могућност да грађани преко интернета сами попуне пописницу (UNECE, 2012).

У многим земљама се код пописа становништва спроведених након 2000. године у потпуности или делимично одустало од традиционалног начина пописивања. Неке земље (скандинавске земље, Аустрија и Словенија) прешле су на попис базиран искључиво на подацима регистра становништва. Такви пописи су много јефтинији, не излази се на „терен“ и практично могу да се спроводе сваке године. Међутим, обележја могу да се односе искључиво на информације које су расположиве из регистра, а нужна је добра координација статистичких органа и служби задужених за вођење регистра, као и врло стриктна легислатива (Valente, 2010).

У неким другим земљама (којих је све више) промене су биле мање радикалне јер је примењен неки од тзв. комбинованих метода. И код таквих метода пописивање је засновано на подацима регистра, али се додатне информације о појединим карактеристикама становништва добијају на основу неке врсте „скраћеног“ пописа, затим на основу комбиновања са подацима већ постојећих анкетних истраживања, или пак комбиновања са резултатима *ad hoc* репрезентативних анкетних истраживања (Valente, 2010).

Француска од 2004. године примењује годишње пописне анкете (тзв. ротациони метод). У тој земљи се сваке године спроводи комплетан попис у свакој петој општини са мање од 10.000 становника. У већим општинама се такође сваке године спроводи попис који обухвата по 8% становништва. Након пет година бива пописано целокупно становништво малих општина и 40% становништва општина које имају више од 10.000 становника (Godinot, 2005).

Попис становништва Србије 2011. године – основне карактеристике и промена концепта укупног становништва

Сваки попис становништва, сам по себи, има посебан значај, пре свега као највећа статистичка акција која представља својеврстан демографски инвентар земље. С тим у вези, и последњи попис становништва Србије је од изузетне важности, не само због уобичајених већ и неких додатних разлога. Наиме, попис из 2011. године је након једног века први који је Србија самостално организовала и спровела (после пописа из 1910), затим, то је попис

који је спроведен након смиривања турбулентних догађаја везаних за крах бивше СФРЈ, интензивирања транзиционих процеса и укључивања у европске интеграционе токове, али и у време наглог заоштравања економске кризе, што је све неминовно морало да се одрази како на демографском, тако и на ширем социјалном, економском и културном плану.

Једна од основних карактеристика Пописа 2011. јесте и његов изузетно богат садржај. По броју обележја о становништву, то је до сада најсадржајнији попис спроведен у Србији. У 2011. години је, у односу на претходни из 2002, број питања из обрасца П-1 којим су прикупљане информације о сваком становнику земље повећан са 25 на 45. Уз то, из обрасца П-1 пописа 2002. само два питања нису укључена у одговарајући образац пописа 2011.

У упитнику пописа становништва из 2011. године сва питања су разврстана у 10 група: 1) Пол и старост; 2) Место становања; 3) Миграције; 4) Брачни статус и фертилитет; 5) Етничка обележја; 6) Образовање; 7) Економска активност; 8) Средства за живот; 9) Средство путовања; 10) Функционисање и социјална интегрисаност. У односу на попис становништва из 2002. године знатно је више питања која се односе на место становања, брачно стање и фертилитет, економске карактеристике и средства за живот, док се питања која се тичу начина путовања на посао или у школу, као и о функционисању и социјалној интегрисаности постављена први пут.

Једна од најважнијих промена у Попису 2011. односи се на дефинисање укупног становништва. У првим резултатима укупан број становника исказан је према дефиницији места сталног становања, док ће у коначним резултатима бити примењен концепт тзв. уобичајеног становништва. Подаци о укупном становништву према новој дефиницији биће изведени на бази одговора о намери одсуства/присуства израженој у годинама односно месецима, разлогу одсуства/присуства, као и о учесталости враћања у место сталног становања (РЗС, 2011). Уједно, према дефиницији која је усвојена за Попис 2011, у укупно становништво Србије (без Косова и Метохије) биће укључена и интерно расељена лица (ИРЛ) с Косова и Метохије.²

Према закону, попис становништва, домаћинства и станова 2011. године требало је да се одржи априла 2011. године, чиме би била настављена много раније установљена пракса (још од пописа из 1921) да се пописи становништва одржавају почетне године нове деценије.³ Касније је попис, како је објашњено, из финансијских разлога одложен за шест месеци. Тако је „критични моменат“ први пут померен за јесен (30. септембар у 24:00), а попис је

² Према дефиницији укупног становништва, која је примењена у време Пописа 2002, ИРЛ с Косова и Метохије била су пописана као привремено присутна лица у местима боравка на територији централне Србије и Војводине, па самим тим нису ушла у састав укупног (сталног) становништва та два подручја (Станковић, 2006).

³ Од укупно девет пописа становништва Србије спроведених између 1921. и 2002. године, само три нису одржана прве године нове деценије (1948, 1953. и 2002).

требало да се одржи између 1. и 15. октобра. Међутим, због знатног броја непописаних лица, попис је током спровођења продужен за још три дана, а у већим местима и до 20. октобра 2011. Иначе, за разлику од ранијих пописа (почев од оног из 1971), овог пута није било помоћних пописница намењених грађанима Србије на раду или боравку у иностранству, већ су информације о тим лицима прикупљане преко изјава чланова домаћинства у земљи (Вукојевић-Шево, 2008).

За разлику од пописа 2002. године, када није било предвиђено одржавање и на територији Косова и Метохије, Законом о попису 2011. било је предвиђено да Министарство за Косово и Метохију организује и спроведе попис становништва на територији те аутономне покрајине. Међутим, према одлуци министра за Косово и Метохију, „због непостојања одговарајућих услова, попис је одложен за неки други термин“⁴.

Попис 2011. је, као и претходна два, из 1991. и 2002, у великој мери био под притиском актуелних политичких догађаја. Наиме, Скупштина албанских одборника из Прешева, Бујановца и Медвеђе упутила је позив становништву албанске националне припадности да бојкотира Попис. Сличан позив је упутило Бошњачко национално веће са седиштем у Новом Пазару. Према оцени Републичког завода за статистику, бојкот је био масовно прихваћен у општинама Прешево и Бујановац, и делимично у општини Медвеђа, док се становништво бошњачке националне припадности практично није одазвало позиву на бојкот (РЗС, 2011).

Колико су упоредиви подаци последња три пописа?

Републички завод за статистику Србије (РЗС) је, само неколико недеља након завршетка рада на терену, објавио прве резултате пописа 2011, и то до општинског, односно насељског нивоа, а према административно-територијалној подели од 1. јула 2011. године. Подаци су публиковани и у складу са Уредбом о номенклатури статистичких територијалних јединица. У *Билтену* су сви резултати приказани у укупно две табеле. У првој су публиковани подаци о укупном пописаном становништву, укупном броју становника 2011. и 2002, укупном броју домаћинстава и станова до нивоа општине. У другој тзв. насељској табели подаци су дати само за 2011, а односе се на укупно пописано становништво, укупан број становника, број лица у иностранству, укупан број домаћинстава и станова.

Тако брзо објављивање првих резултата пописа мотивисано је пре свега жељом да се удовољи радозналости јавности о укупном броју становника земље, као и становништву мањих подручја. За истраживаче и аналитичаре,

⁴ Завод за статистику Косова организовао је и априла 2011. спровео попис становништва тзв. Републике Косово. Тај попис није био спроведен у тзв. српским општинама на северу Косова, а за сада није познато колико су га бојкотовали Срби који живе јужно од Ибра.

први резултати су од минорног значаја, првенствено због чињенице да није завршена сва предвиђена ригорозна статистичка контрола, да је реч само о агрегираном броју становника (без обележја), као и да се дефиниција укупног становништва разликује од дефиниције која се примењује приликом објављивања коначних резултата. С тим у вези, методолошки није коректно вршити поређења са подацима претходног или неких других ранијих пописа, посебно не поређење са подацима добијеним на основу коначних резултата ранијих пописа. Уколико се то ипак чини, неопходно је да се најпре ураде одређена прилагођавања, како у погледу дефинисања посматраних контингената становништва (потпуна или барем највеће могуће упоредивости), а с обзиром на промене у административно-територијалној подели, и у погледу потпуне упоредивости посматраних територија.

Што се тиче становника (лица) као основне јединице пописа, пописом из 2011. су обухваћене⁵ исте категорије као и оним из 2002. године. Једина новина је у увођењу појма „намера за остајањем“ која је представљала најважнији критеријум да ли ће неко лице са пребивалиштем у иностранству, а које је у Србији краће од годину дана, бити обухваћено пописом или не.⁶

Много битније промене предвиђене су код одређивања концепта укупног становништва, које неће бити одређено на основу дефиниције места сталног становања, већ ће бити исказан податак о тзв. уобичајеном становништву. У том смислу, од највећег значаја биће третман интерно расељених лица с Косова и Метохије (ИРЛ), која су 2002. пописана као привремено присутна и нису била укључена у укупно становништво ни у првим ни у коначним резултатима пописа. Што се тиче пописа из 2011. године, ИРЛ су у првим резултатима укључена „у укупан број становника у складу са дефиницијом места сталног становања“ (РЗС, 2011), а претпоставља се, мада то није децидирано наведено, да ће бити укључена у укупно становништво и у коначним резултатима. Такође, изгледа да још увек нису разрешене све недоумице ни око третмана студената који студирају ван места сталног пребивалишта (у земљи или у иностранству). Међутим, за овај рад, који је базиран само на првим резултатима пописа 2011, питање третмана студената је од другоразредне важности, што није случај и са начином исказивања интерно расељених лица.

---

⁵ „Пописом су обухваћени држављани Републике Србије, страни држављани и лица без држављанства са пребивалиштем у Републици Србији, без обзира на то да ли су се у критичном моменту Пописа налазила у Републици Србији или у иностранству. Такође, обухваћени су и држављани Републике Србије, страни држављани и лица без држављанства са пребивалиштем у иностранству, која су у критичном моменту Пописа боравила у Републици Србији најмање годину дана или краће од годину дана, али с намером да у Републици Србији остану годину дана или дуже“. (РЗС, 2011).

⁶ Пописом из 2002. године нису била обухваћена лица са пребивалиштем у иностранству која су у критичном моменту боравила у Србији ако је тај боравак био краћи од годину дана. То се односило на сва лица, без обзира на њихово држављанство (домаће, страно, апатриди).

Следећи табеларни приказ омогућава лакше сагледавање разлика у погледу методолошких решења за одређивање укупног становништва, као и лица која су обухваћена, односно нису обухваћена пописом из методолошких разлога или разлога присутних на терену (због бојкота), и то за последња три пописа становништва Србије (1991, 2002, 2011).

Лица која су укључена у укупно становништво и обухват становништва пописом, 1991, 2002. и 2011.

Година пописа	Укупно (стално) становништво		Обухват	
	скуп	напомена	територија	напомена
1991.	Становништво у земљи		Цела територија Србије	Бојкот Албанаца на КиМ и у општинама Бујановац, Прешево и делимично Медвеђа. Урађене званичне процене за КиМ и општине Бујановац и Прешево.
	Становништво у иностранству	Сви грађани Србије на раду или боравку у иностранству (без обзира на дужину боравка)		
2002.	Становништво у земљи	Укључене избеглице из бивших југословенских република и страни држављани на раду или боравку у Србији дуже од 1 године	Територија Србије без КиМ	Обухваћена ИРЛ (нису укључена у укупно становништво)
	Становништво у иностранству	Грађани Србије на раду или боравку у иностранству краће од 1 године		Обухваћена сва лица у иностранству без обзира на дужину боравка
2011.	Становништво у земљи	Укључене избеглице из бивших југосл. република, ИРЛ и страни држављани на раду или боравку у Србији дуже од 1 године или имају намеру да остану барем 12 месеци	Цела територија Србије	Попис на КиМ одложен. Бојкот Албанаца у општинама Бујановац, Прешево и делимично Медвеђа.
				Обухваћена сва лица у иностранству без обзира на дужину боравка (нису укључена у укупно становништво)

Напомена: За 1991. и 2002. приказ се односи на дефиницију укупног становништва која је усвојена за коначне резултате пописа, а за 2011. на дефиницију која је усвојена за прве резултате пописа.

Први резултати пописа 2011.

У овом раду искључиво ће бити дат осврт на резултате пописа становништва који, уосталом, и имају највећи значај. Што се тиче података о броју домаћинства, који су објављени у истој публикацији Републичког завода за статистику (РЗС, 2011), овог пута ћемо једино указати да први резултати пописа упућују на смањење броја домаћинства, чиме је прекинуто досадашње континуирано повећање, присутно још од 1948. године. Наиме, у Србији је 2011. године било 2.497.187 домаћинства или за 24.000 мање него 2002. Ипак, смањење становништва било је још интензивније, што је утицало на даље опадање просечног броја чланова домаћинства (са 2,97 у 2002. на 2,85 у 2011).

Према првим резултатима пописа, 30. септембра 2011. године у Србији је живело 7.120.666 лица. То значи да је у односу на број становника земље према коначним резултатима пописа из априла 2002. године, смањење износило 377.000 или за 5,0%. Тај податак Републичког завода за статистику о смањењу укупног становништва Србије имао је великог одјека у јавности, а размере депопулације оцењене су као врло забрињавајуће. На смањење становништва указано је и након објављивања првих резултата пописа из 2002. године (СЗС-РЗС, 2002), али оно је тада било вишеструко мање (за период 1991–2002. износило је укупно 70.000 или -0,9%). Треба истаћи да наведени подаци, израчунати за последња два међупописна периода, не дају праву слику промена броја становника, и не само у погледу вредности већ и у њеном предзнаку. То је пре свега последица чињенице да приликом поређења резултата последња три пописа (из 1991, 2002. и 2011) углавном нису узимане у обзир разлике у усвојеним дефиницијама укупног становништва, или барем нису разматрани сви елементи који су могли да утичу на упоредивост пописних података. На важност таквог приступа указују и разлике у прорачунавањима. Уколико се посматрају само оригинални пописни подаци, такви какви су првобитно објављени, а према дефиницијама које су важиле у сваком попису, тада је у последњем међупописном периоду (2002–2011) становништво Србије смањено за наведених 377.000 лица, а у претходном међупописном раздобљу за 325.000 (таб. 1).

Међутим, ако се узимају у обзир само упоредиве дефиниције, тада се добијају резултати који су знатно ближи реалним променама. У том смислу, чини се најлогичније да се за све три пописне године посматра само становништво у земљи, укључујући и интерно расељена лица с Косова и Метохије, као и процењени број становника општина у којима је становништво албанске националне припадности бојкотовало пописе из 1991. и 2011. године. Такав поступак примењен је и у овом раду, с тим што се, због недостатка свих неопходних података, ради о прелиминарним и недовољно верификованим проценама. На основу таквих података о укупном становништву Србије у време последња три пописа, за међупописни период 2002–2011. израчунато је смањење од 424.000, док је за претходно раздобље (1991–2002) израчунато

повећање од 63.000 лица (табела 1). Добијени резултати указују да је у периоду 2002–2011. депопулација била интензивнија него што је првобитно објављено и да је то прво међупописно раздобље, а не оно између пописа из 1991. и 2002, када се смањило број становника у земљи.

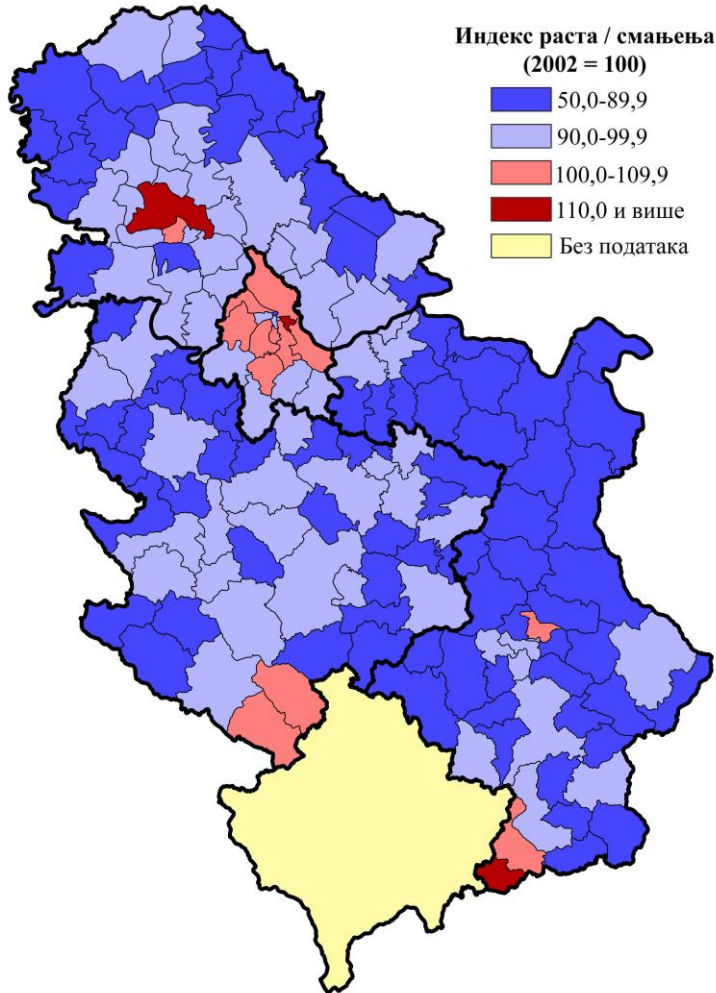
Табела 1. Становништво Србије према резултатима пописа 1991, 2002. и 2011. (подела према Уредби о номенклатури статистичких територијалних јединица)

Статистичке функционалне територијалне целине (НСТЈ-1 и НСРЈ-2)	Година пописа			Раст/смањење			Индекс раста/смањења		
	1991.	2002.	2011.	1991–2002.	2002–2011.	1991–2011.	Индекс 2002. (1991=100)	Индекс 2011. (2002=100)	Индекс 2011. (1991=100)
	Број становника						Индекс 2002. (1991=100)	Индекс 2011. (2002=100)	Индекс 2011. (1991=100)
	Укупно становништво према дефиницији у време пописа								
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	7.822.795	7.498.001	7.120.666	-324.794	-377.335	-702.129	95,8	95,0	91,0
Србија – север	3.616.115	3.608.116	3.556.010	-7999	-52.106	-60.105	99,8	98,6	98,3
Београдски регион	1.602.226	1.576.124	1.639.121	-26.102	62.997	36.895	98,4	104,0	102,3
Регион Војводине	2.013.889	2.031.992	1.916.889	18.103	-115.103	-97.000	100,9	94,3	95,2
Србија – југ	4.206.680	3.889.885	3.564.656	-316.795	-325.229	-642.024	92,5	91,6	84,7
Регион Шумад. и запад. Срб.	2.266.428	2.136.881	2.013.388	-129.547	-123.493	-253.040	94,3	94,2	88,8
Регион јужне и источне Срб.	1.940.252	1.753.004	1.551.268	-187.248	-201.736	-388.984	90,3	88,5	80,0
	Становништво у земљи (упоредиве дефиниције)								
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	7.548.978	7.611.549	7.187.651	62.571	-423.898	-361.327	100,8	94,4	95,2
Србија – север	3.514.642	3.641.651	3.556.010	127.009	-85.641	41.368	103,6	97,6	101,2
Београдски регион	1.548.275	1.604.933	1.639.121	56.658	34.188	90.846	103,7	102,1	105,9
Регион Војводине	1.966.367	2.036.718	1.916.889	70.351	-119.829	-49.478	103,6	94,1	97,5
Србија – југ	4.034.336	3.969.898	3.631.641	-64.438	-338.257	-402.695	98,4	91,5	90,0
Регион Шумад. и запад. Срб.	2.188.210	2.181.216	2.013.388	-6994	-167.828	-174.822	99,7	92,3	92,0
Регион јужне и источне Срб.	1.846.126	1.788.682	1.618.253	-57.444	-170.429	-227.873	96,9	90,5	87,7

Депопулација на југу, али и на Северу

Резултати пописа становништва 2011. године први пут су исказани и у складу са новоуведеном номенклатуром статистичких територијалних јединица (НСТЈ или НУТС по међународној скраћеници), по којима је 2009. године Србија подељена на статистичке функционалне територијалне целине сврстане у три

нивоа. Постоје две функционалне целине нивоа НСТЈ-1 (Србија – север и Србија – југ), које у свом саставу имају целине нивоа НСТЈ-2 које носе назив „регион“ (Београдски регион и Регион Војводине у оквиру Србије – север, и региони Шумадија и западна Србија, јужна и источна Србија и Косово и Метохија који сачињавају Србију – југ). Сваки статистички регион састоји се од функционалних целина нивоа НСТЈ-3 које су назване „области“, а чије се границе и називи у потпуности поклапају са постојећим управним окрузима (карта 1).

Карта 1. Индекс раста/смањења становништва Србије у земљи за 2011. по општинама

Према првим резултатима пописа 2011, целине Србија – север и Србија – југ имале су приближно исти број становника (по 3.600.000 становника – табела 1). У последњем међупописном периоду у обе целине је дошло до сма-

њења укупног становништва, с тим што је оно у Србији – југ било четири пута веће (-338.000) него у Србији – север (-86.000). Разлике у кретању становништва те две „функционалне целине“ још су израженије уколико се посматра двадесетогодишњи период 1991–2011. Наиме, само пре две деценије југ је имао преко пола милиона становника више него север, али је до 2011. године становништво севера повећано за 41.000, док је на југу оно смањено за 403.000 (табела 1).

Посматрано по целинама нивоа НСТЈ-2, број становника „статистичких региона“ се према првим резултатима прошлогодишњег пописа кретао од 1.600.000 (јужна и источна Србија и Београд) до два милиона (Шумадија и западна Србија). У последњем међупописном раздобљу су и на том нивоу биле дијаметрално супротне разлике у кретању броја становника. С једне стране је Београдски регион, чије је становништво повећано (за 34.000), а на другој страни су остала три „региона“ чија су становништва у 2011. била малобројнија него 2002. године. Смањење је, и апсолутно и релативно, било најинтензивније у Региону јужне и источне Србије чије је становништво за девет и по година било малобројније за 170.000 лица. Смањење се одвијало мање интензивно у Региону Шумадије и западне Србије, а најуспореније у територијалној јединици Регион Војводине (табела 1). Треба истаћи да је у Београдском региону повећање становништва забележено и у периоду 1991–2002, што је био случај и у Региону Војводине, док је у преостала два „статистичка региона“ у том раздобљу била присутна депопулација.

Негативне тенденције у кретању укупног становништва присутне су и на нижим територијално-административним јединицама (управни окрузи и општине). Први резултати пописа из 2011. упућују да је у односу на стање из 2002. године до смањења становништва дошло и у огромној већини округа и општина (табела 2). Негативна стопа раста становништва забележена је у 23 од 25 округа, док је повећање становништва остварено једино на територији Града Београда и у Јужнобачком округу. Тамо се налазе два највећа и за мигранте свакако најпривлачнија града у земљи (Београд и Нови Сад), што је резултирало позитивним, али ипак врло ниским просечним годишњим стопама популационог раста (2,2‰). Поређења ради, у претходном међупописном раздобљу број становника је повећан у чак десет округа. То је период великог прилива избеглица и интерно расељених лица, што је, посебно на подручјима која су примила највише присилних миграната, резултирало релативно великим повећањем укупног становништва, као на пример у Јужнобачком (9,6%) и Сремском округу (11,1%).

Што се тиче међупописног периода 2002–2011, од 23 округа где је регистровано смањивање броја становништва, оно је било убедљиво најинтензивније у Борском, Зајечарском, Топличком и Пиротском округу, где је пад броја становника износио око 15%. Осим у Топличком округу, који је примио велики број ИРЛ са Косова и Метохије, у преостала три округа је и 1990-их забележено врло интензивно смањење становништва, што је за две деценије (1991–2011) резултирало умањењем броја њихових становника у земљи за преко 20%.

Табела 2. Становништво Србије у земљи према резултатима пописа 1991, 2002. и 2011. (упоредиве дефиниције), по управним окрузима

	Година пописа			Раст/смањење			Индекс раста/смањења		
	1991.	2002.	2011.	1991– 2002.	2002– 2011.	1991– 2011.	индекс 2002. (1991=100)	индекс 2011. (2002=100)	индекс 2011. (1991=100)
	број становника								
Република Србија	7.548.978	7.611.549	7.187.651	62.571	-423.898	-361.327	100,8	94,4	95,2
Централна Србија	5.582.611	5.574.831	5.270.762	-7780	-304.069	-311.849	99,9	94,5	94,4
АП Војводина	1.966.367	2.036.718	1.916.889	70.351	-119.829	-49.478	103,6	94,1	97,5
Управни округ									
Град Београд	1.548.275	1.604.933	1.639.121	56.658	34.188	90.846	103,7	102,1	105,9
Севернобачки	202.287	202.058	185.552	-229	-16.506	-16.735	99,9	91,8	91,7
Средњобанатски	216.251	208.891	186.851	-7360	-22.040	-29.400	96,6	89,4	86,4
Севернобанатски	177.351	165.843	146.690	-11.508	-19.153	-30.661	93,5	88,5	82,7
Јужнобанатски	314.321	314.602	291.327	281	-23.275	-22.994	100,1	92,6	92,7
Западнобачки	210.372	213.953	187.581	3581	-26.372	-22.791	101,7	87,7	89,2
Јужнобачки	543.185	595.326	607.835	52.141	12.509	64.650	109,6	102,1	111,9
Сремски	302.600	336.045	311.053	33.445	-24.992	8453	111,1	92,6	102,8
Мачвански	328.154	329.329	297.778	1175	-31.551	-30.376	100,4	90,4	90,7
Колубарски	196.160	192.786	174.228	-3374	-18.558	-21.932	98,3	90,4	88,8
Подунавски	214.714	218.846	198.184	4132	-20.662	-16.530	101,9	90,6	92,3
Браничевски	215.298	200.945	180.480	-14.353	-20.465	-34.818	93,3	89,8	83,8
Шумадијски	302.655	312.065	290.900	9410	-21.165	-11.755	103,1	93,2	96,1
Поморавски	237.543	232.834	212.839	-4709	-19.995	-24.704	98,0	91,4	89,6
Борски	160.939	147.223	123.848	-13.716	-23.375	-37.091	91,5	84,1	77,0
Зајечарски	153.660	138.625	118.295	-15.035	-20.330	-35.365	90,2	85,3	77,0
Златиборски	332.041	313.812	284.929	-18.229	-28.883	-47.112	94,5	90,8	85,8
Моравички	227.878	227.757	212.149	-121	-15.608	-15.729	99,9	93,1	93,1
Рашки	292.250	305.454	300.102	13.204	-5352	7852	104,5	98,2	102,7
Расински	271.529	267.179	240.463	-4350	-26.716	-31.066	98,4	90,0	88,6
Нишавски	389.112	394.744	373.404	5632	-21.340	-15.708	101,4	94,6	96,0
Топлички	109.411	107.008	90.600	-2403	-16.408	-18.811	97,8	84,7	82,8
Пиротски	115.856	106.036	92.277	-9820	-13.759	-23.579	91,5	87,0	79,6
Јабланички	250.773	243.764	218.353	-7009	-25.411	-32.420	97,2	89,6	87,1
Пчињски	236.363	231.491	222.812	-4872	-8679	-13.551	97,9	96,3	94,3

Смањење становништва је у готово истој мери било и на нивоу општина – то је био случај у девет од десет општина. Конкретно, од 168 општина односно градова, број становника у земљи био је 2011. године мањи него 2002. у њих 152. Повећање становништва остварено је у свега 16 општина, од тога у само три оно је било веће од 10% (то су градске општине Нови Сад и Звездара, и према нашој процени општина Прешево са повећањем од 16%). Од осталих општина са порастом становништва (до 10%) чак осам су београдске општине, затим новосадска општина Петроварадин и општина Пантелеј са територије Града Ниша, као и Нови Пазар и Тутин са подручја Санцака, и најзад Бујановац (такође према процени) са југа Србије. Повећање

броја становника је у већини општина било искључиво резултат позитивног миграционог салда (изузетак представљају општине Бујановац, Прешево, Нови Пазар и Тутин).

Општине у којима је од 2002. до 2011. смањено становништво у земљи приближно су девет пута бројније од оних где је број становника повећан (карта 1). Уједно, апсолутно највеће процентно смањење броја становника (Црна Трава за 35%) знатно је веће од апсолутно највећег процентног повећања (Прешево са повећањем од 16%). Уз то, у још три општине (Бабушница, Гацин Хан и Мајданпек) регистровано је врло интензивно смањење броја становника (20–23%), а у чак 86 општина смањење је износило од 10% до 20%. Треба нагласити да је у општинама у којима се између 2002. и 2011. године смањење броја становника одвијало интензивно (смањење од преко 10%), оно у свега осам општина није било присутно и у претходном међупописном периоду (1991–2002). На раширеност депопулационог феномена указује и податак да је у четири петине општина број становника 2011. био мањи него 1991. године. Као екстреман пример се издваја општина Црна Трава, чије је становништво (у земљи) за само две деценије више него преполовљено (са 3775 становника у 1991. на свега 1661 у 2011).

Становништво преполовљено у стотинама насеља

Први резултати пописа 2011. по насељима потврдили су ранија предвиђања да ће негативне тенденције у популационој динамици довести не само до повећања броја насеља у којима ће доћи до смањења укупног становништва већ да ће интензитет смањења у неким насељима довести и до њиховог потпуног „биолошког“ гашења (Пенев, Стевановић, 2002). Тако је, на пример, између последња два пописа, тј. за мање од десет година број становника преполовљен или више него преполовљен у 276 насеља. Уједно, између два пописа број потпуно испражњених насеља више је него удвостручен (са 5 у 2002. на 11 у 2011. години).

Иначе, на основу првих резултата пописа, од укупно 4709 насеља у Србији⁷ у чак 4251 насељу регистровано је смањење становништва (карта 2). То значи да је 2011. године у више од 91% насеља за која се располаже подацима (не рачунајући насеља у општинама Бујановац и Прешево, и посматрајући Бе-

⁷ Републички завод за статистику је у свом *Билтену* бр. 540 (РЗС, 2011) објавио прве резултате пописа из 2011. за укупно 4627 насеља. Нису објављени подаци о пописаном становништву у општинама Бујановац и Прешево (укупно 94 насеља) јер је оцењено да је масовно прихваћен позив на бојкот пописа. Међутим, објављени су подаци за сва насеља у општини Медвеђа иако је очигледно да је због бојкота обухват становништва пописом био врло низак у пет насеља (са готово стопроцентном албанском већином) и приметно низак у још пет насеља (са високим уделом становништва албанске националне припадности). Такође, за насеља Београд и Ниш, која се налазе на територији више општина, подаци су објављени само за делове насеља (10 за Београд и 4 за Ниш), а не и збирно за та два градска насеља.

оград и Ниш као јединствена насеља) број становника био мањи него у време пописа из 2002. Истовремено, број становника је повећан у само 345 насеља (табела 3).

Табела 3. Дистрибуција броја насеља Србије према кретању броја становништва у земљи, 2002–2011.

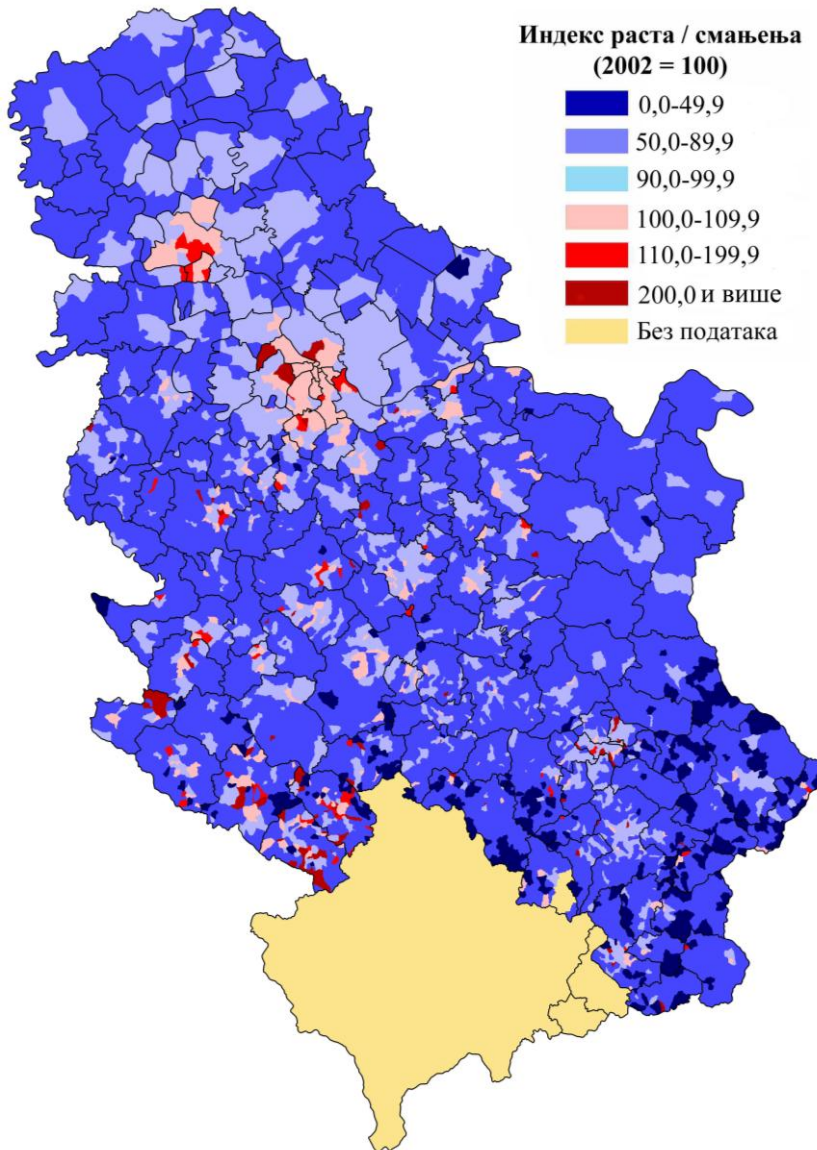
Кретање броја становника	Свега	Са становништвом	Без становништва	
			2002.	2002. и 2011.
Свега	4709	4702	1	6
Смањење	4251	4251		
Исти број становника	19	13		6
Повећање	345	344	1	
Без података (Бујановац и Прешево)	94	94		

Депопулација насеља није нова појава, али је између два последња пописа она добила на интензитету, а захватила је и знатно више насеља. У односу на претходни међупописни период (1991–2002), број насеља са повећањем становништва је више него преполовљен, односно списак насеља са опадањем броја становника већи је за око 500.⁸

На ширину распрострањености феномена смањења становништва указују и подаци по општинама о броју насеља без повећања становништва. Од укупно 168 општина, у 80, или у скоро свакој другој, ни у једном насељу број становника 2011. године није био већи него у време пописа из 2002. године. Уз то, у додатних 27 општина повећање становништва је забележено у само по једном насељу.

За разлику од ранијих међупописних раздобља, депопулација је у огромној већини случајева захватила и општинска средишта, односно веће урбане центре. Од 168 општинских (градских) центара, број становника је смањен у 140, док је повећање забележено у свега 26. Убедљиво највеће апсолутно повећање остварено је у Новом Саду. Између 2002. и 2011. године становништво главног града Војводине повећано је за преко 33.000 становника (са 193.000 на 226.000).

⁸ На основу првих резултата пописа из 2002. године закључено је да је између 1991. и 2002. број становника повећан у укупно 845 насеља (Пенев, Стевановић, 2002). Међутим, због различитих дефиниција укупног становништва, као и због нерасполагања информацијама о броју становника насеља с територија општина Бујановац и Прешево, ти подаци нису потпуно упоредиви са подацима за међупописни период 2002–2011. Наиме, уколико се за 1991. посматра становништво у земљи и лица са боравком у иностранству до 1 године, а за 2002. становништво у земљи (укључујући и ИРЛ), тада је у том међупописном периоду становништво повећано у укупно 923 насеља. Али, мора се водити рачуна и да за 2011. годину нису расположиви подаци за око 100 насеља у којима су етнички Албанци бојкотовали попис, што упућује на закључак да је и од 2002. до 2011. број насеља са повећањем броја становника био већи од 345.

Карта 2. Индекс раста/смањења становништва насеља у земљи за 2011. (по општинама)

Већи је и број становника насеља Београд, али је повећање било знатно мање него што се очекивало и најављивало, пре свега у политичким, али и неким тзв. стручним круговима. Наиме, између два последња пописа број становника Београда повећан је са 1.135.000 на 1.151.000, или за „свега“ 16.000. Кретање броја становника Београда није се одвијало истоветно по појединим деловима града. Тако су општине из најужег центра (Врачар, Савски Венац,

Стари Град) и даље „губиле“ становништво, а први пут им се придружио и Нови Београд (смањење са 220.000 на 212.000), некада популационо најекспанзивнија општина, не само на територији града Београда већ и целе Србије. Што се тиче Новог Београда, смањење становништва првенствено указује на промену основних функција те градске општине, која од градске „спаваонице“ постаје пословни центар града, али и на ефекте ниског фертилитета и интензивног демографског старења (негативан природни прираштај). Истовремено, у деловима насеља Београда која се налазе у преосталих шест општина забележено је повећање становништва. Оно је било најинтензивније у градској општини Звездара, чије је становништво повећано за 10% (са 134.000 на 148.000), али и у деловима Београда који су у општинама Раковица и Земун. Такође, у групу насеља са највећим апсолутним повећањем становништва спадају и „сателитска“ насеља Борча (46.000 становника у 2011. години), Калуђерица (27.000), Сурчин (17.000) и Угриновци (10.000).

Први резултати пописа 2011. потврдили су да је смањење становништва постала реалност и у другим већим градским центрима, као што су Ниш, Крагујевац, Смедерево, Лесковац, Ваљево, Крушевац и Врање у централној Србији, или пак Суботица, Зрењанин и Панчево у Војводини.

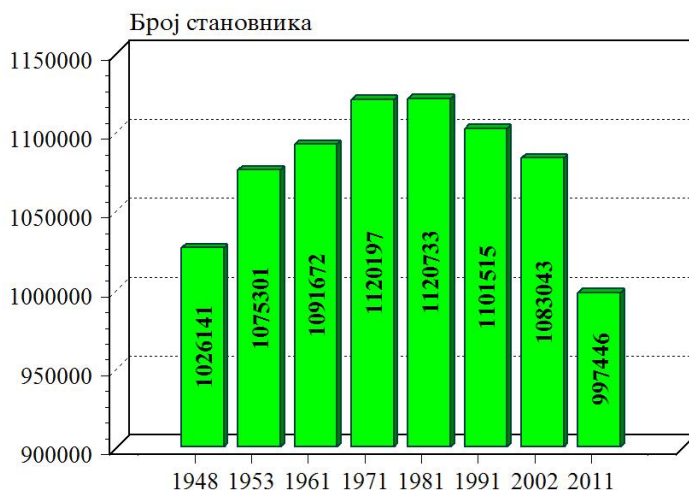
Изразита и врло раширена депопулација насеља у Србији, регистрована последњим пописом становништва, непосредан је резултат дугорочних негативних трендова у домену природног кретања становништва, као и прекидом интензивних имиграционих токова током 1990-их, односно наставком исељавања из земље. Низак и опадајући фертилитет, врло умерено смањење смртности по старости, као и врло одмакло демографско старење условили су да је негативан природни прираштај постао доминантна карактеристика популационе динамике огромне већине насеља у Србији. Тако се, из године у годину, стално повећава број насеља у којима је више умрлих него рођених. И док је у претходној пописној години (2002) позитиван природни прираштај забележен у 712 насеља, у години која је претходила последњем попису (2010) позитиван природни прираштај је остварен у свега 401 насељу.

Истовремено, с престанком ратних дејстава на просторима бивше СФРЈ заустављен је прилив присилних миграната, а тиме је промењен и предзнак миграционог салда, који је представљао основну компоненту повећања становништва Србије у међупописном периоду 1991–2002. За наредно међупописно раздобље били су својствени реверзибилни процеси (репатријација), али су се одвијали много слабије него прилив избеглица и ИРЛ током 1990-их година, што је уз настављено исељавање из Србије резултирало негативним миграционим салдом. И то не само на нивоу земље као целине већ посматрано и по насељима. Наиме, због тешке економске ситуације већи градски центри изгубили су привлачност коју су имали за емигранте из неразвијених, пре свега мањих сеоских и градских насеља. Као резултат такве популационе динамике неминовно је дошло до убрзања и ширења ранијих депопулационих процеса.

Југоисточна Србија као подручје изразите депопулације

Југоисточна Србија, с демографског аспекта, несумњиво представља подручје на којем су наглашене све најважније карактеристике савременог демографског развитка Србије, а посебно су изражени њени најкрупнији популациони проблеми и присутни највећи демографски изазови. Они се огледају у најразличитијим доменима, почев од фертилитета и морталитета, преко миграција, до структура становништва и популационе динамике. Тежина демографских проблема је још наглашенија јер се они, на подручју југоисточне Србије често потпуно супротно манифестују (низак и висок фертилитет, прилив присилних миграната и економска емиграција, изразито стара и релативно млада популација, смањење становништва и популациона експанзија...). То, с једне стране, „замагљује“ демографску слику, а с друге још више отежава доношење мера ради решавања или барем осетнијег ублажавања проблема.

Први резултати пописа 2011. потврђују да су на овом подручју, и у последњем међупописном периоду, присутни, а и да су постали још израженији проблеми интензивног опадања броја становника. Према подацима објављеним у *Билтену* бр. 549 (РЗС, 2011), подручје југоисточне Србије је 30. септембра 2011. године имало 921.324 становника или 136.775 становника мање него у време претходног пописа из априла 2002. године (укупно 1.058.099). Због раније наведених разлога објављени подаци нису потпуно упоредиви, па су аутори овог рада настојали да добију што реалнију слику промена у периоду 2002–2011. поређењем истих скупова становништва (становништво у земљи укључујући и интерно расељена лица), а да недостатак података или значајан необухват становништва пописом на подручјима где је позив на бојкот био масовно прихваћен (општине Бујановац и Прешево и десетак насеља у општини Медвеђа) надокнаде изразом прелиминарних процена. Према тако добијеним подацима, у време пописа из 2011. године, становништво пет округа који чине југоисточну Србију износило је укупно 997.000 или за 86.000 становника мање (-7,9%) него у време пописа из 2002. године. Ипак, и тако израчунато смањење је интензивније од просека за Србију (-5,6%, табела 2). Иначе, то је трећи узастопни међупописни период (након пописа из 1981) у коме је дошло до смањења становништва југоисточне Србије (граф. 1). Вишедеценијско континуирано смањење броја становника резултирало је интензивном депопулацијом. У време пописа из 2011. године, југоисточна Србија имала је мање од милион становника, што значи да је становништво било малобројније него у време било ког пописа спроведеног након Другог светског рата. Примера ради, становништво југоисточне Србије је у време пописа из 1948. године било бројније за 29.000, а „максималне“ 1981. године чак 123.000 лица више него 2011. године. Истовремено, због споријег раста или услед интензивнијег опадања од просека, југоисточна Србија је све мањим уделом учествовала у укупном становништву Србије. Од 1948. до 2011. године, њено учешће у укупном становништву земље је сведено са 17,7% на 13,9%.

Графикон 1. Становништво (у земљи) југоисточне Србије у време пописа, 1948–2011.

Депопулација југоисточне Србије не само да је врло интензивна већ је и просторно веома раширена. Између 2002. и 2011. године број становника смањен је у пет од пет округа, у 30 од 33 општине, и у 1297 од укупно 1462 самостална насеља.⁹

Што се тиче округа, најизраженије смањење становништва забележено је у Топличком (-15,3%) и Пиротском (-13,0%). Оба округа су већ деценијама типично депопулационе средине, а њихово становништво опада од 1953. (Топлички округ), односно још од 1948. године (Пиротски). Таква су кретања довела до тога да је становништво Топличког округа малобројније за више од трећине (36%), а Пиротског за преко 42% него далеке 1948. године. Број становника се смањило и у остала три округа. Најмање интензивно било је у Нишавском округу, али треба истаћи да је, за разлику од остала четири округа, у том средишњем округу југоисточне Србије смањење становништва први пут забележено управо у међупописном периоду 2002–2011.

Размере депопулације могу се сагледати још упечатљивије преко поређења пописних података о броју становника општина. Од укупно 33 општине са подручја југоисточне Србије, становништво је повећано у свега три општине, док је у осталих 30 становништво 2011. било малобројније него 2002. године. Број становника је повећан једино у општинама Бујановац и Прешево (за 2,0%, односно 15,9%), као и у нишкој градској општини Пантелеј (за 9,1%). Међутим, те податке треба узети с резервом. Наиме, у Бујановцу и Прешеву попис 2011. био је бојкотован од огромне већине становништва албанске наци-

⁹ У укупан број насеља укључена су и сва насеља са подручја општине Бујановац и Прешево (94), као и десет насеља из општине Медвеђа, за која се не располаже пописним подацима или су они мало поуздани.

оналне припадности, тако да је закључак о повећању становништва донет на основу наших процена о укупном броју становника те две општине (на бази хипотеза о природном прираштају и миграционом салду у међупописном периоду 2002–2011). Процене су прелиминарне и као такве недовољно поуздане (посебно за општину Прешево). Под знаком питања је и процена становништва општине Ниш – Пантелеј, пре свега због нерасполагања подацима о броју интерно расељених лица (постоје само збирни подаци за четири градске општине). Иначе, уколико се посматра становништво на територији Града Ниша према административно-територијалној подели која је важила у време пописа из 2002. године (територија садашњих општина Медијана, Палилула, Пантелеј и Црвени Крст), тада се и на том подручју смањило број становника.

Депопулација је била убедљиво најинтензивнија у општини Црна Трава, чије је становништво између пописа из 2002. и 2011. смањено за преко једне трећине (35,4%). То потврђује да је у тој општини настављен демографски суноврат, који траје дуже од пола века (Рашевић, Пенев, 2011). Огромно смањење броја становника (од преко 20%), регистровано је и у општинама Бабушница и Гацин Хан. Њихово становништво континуирано опада још од пописа из 1948. године, демографски је врло старо и, као и Црна Трава, с врло малим шансама за било какав демографски опоравак. Иначе, у највећем броју општина (18) међупописно смањење становништва кретало се у интервалу од 10% до 20%.

Подаци о најновијим негативним популационим трендовима су још упечатљивији на насељском нивоу. Овом приликом нисмо израдили процену броја становника у насељима чије је становништво потпуно или делимично бојкотовало попис (укупно 104 насеља), али и подаци да је у 1297 насеља забележено смањење становништва, односно да је број становника повећан у свега 63 насеља, довољно добро илуструју размере депопулације. Наиме, не само да је број становника смањен у готово 90% насеља на југоистоку Србије, већ је у око 180 насеља он више него преполовљен. Уз то, за разлику од ранијих међупописних периода, између 2002. и 2011. године смањење становништва је захватило и сва већа градска насеља, као и све општинске центре. Тако је број становника 2011. био мањи него 2002. године у Прокупљу, Пироту, Врању, Лесковцу, па чак и у Нишу. Истина, у Нишу је смањење минимално (са 182.196 на 181.978), али је оно значајно као показатељ да привлачна снага тог највећег урбаног центра југоисточне Србије више није довољна да обезбеди досељавање становништва којим би био надокнађен губитак због негативног природног прираштаја и исељавања, пре свега ка Београду и иностранству.

Суморне перспективе

Већ први резултати пописа 2011. потврђују да су крупне промене које су се одиграле током последње деценије 20. века, као и у првој деценији овог столећа изазвале значајне последице по демографски развитак становништва Србије. Као најважније могу се издвојити следеће.

- *Појава смањења укупног становништва (у земљи).* Попис из 2011. је, од средине 20. века, први који је регистровао мање становника од претходног.
- *Интензивна депопулација.* Процењујемо да је у међупописном периоду 2002–2011. број становника Србије смањен за 424.000 (5,6%). Становништво Србије је (у земљи) у време пописа из 2011. по бројности сведено на исти ниво као у јесен 1973. године.
- *Депопулација је захватила готово сва подручја земље.* Становништво је смањено на оба велика подручја (централној Србији и Војводини), на „северу“ и „југу“, у три од четири статистичка региона, у 23 од 25 округа, у 152 од 168 општина, у преко 4300 од укупно 4709 насеља.
- *Знатно је више одсељених него досељених.* У међупописном раздобљу 2002–2011. број умрлих био је за 301.000 већи од броја живорођених, што имплицира негативан миграциони салдо од 123.000.

Иако се још увек не располаже пописним подацима по најважнијим обележјима, очигледно је да су у главним доменима демографског развитака Србије настављене многе, од раније присутне негативне тенденције. Депопулација, интензивно старење становништва, негативан миграциони салдо, уз низак фертилитет и висок морталитет, само су неке од најважнијих демографских особености Србије у међупописном раздобљу 2002–2011. Све су то елементи који нужно воде ка још песимистичнијим предвиђањима о демографској будућности земље за наредне деценије.

Исте констатације важе и за југоисточну Србију. Међутим, на том подручју демографски трендови су знатно неповољнији, проблеми далеко озбиљнији, а суморне перспективе много извесније.

ЛИТЕРАТУРА

- Godinot, A. (2005). *Pour comprendre le recensement de la population* (Paris: INSEE)
<http://www.insee.fr/fr/publications-et-services/sommaire.asp?codesage=IMETHS01&nivgeo=0>
- Лакчевић, С. (2008). „У сусрет Попису 2011“. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године. Саветовање „Попис 2011“*. Зборник радова. Вршац, 2–4, април 2008. (Београд: Републички завод за статистику Србије), 21–26.
- Пенев, Г., Стевановић, Р. (2002). „Смањење или повећање становништва централне Србије и Војводине? Први резултати Пописа 2002“. *Становништво*, XL, 1–4, јануар–децембар 2002, 105–127.
- Рашевић, М., Пенев, Г. (2011). „Црна Трава: пример екстремног демографског урушавања“. У: Љ. Митровић (уред.), *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и*

- социокултурна динамика*. Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 119–132.
- СЗС–РЗС (2002). „Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије“, *Билтен*, 422, јун 2002. (Београд: Савезни завод за статистику – Републички завод за статистику Србије).
- РЗС (2011). „Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. Први резултати“. *Билтен*, 540 (Београд: Републички завод за статистику Србије).
<http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi-rezultati.pdf>
- Станковић, В. (2006). „Опште и методолошке информације о Попису“. У: Г. Пенев (уредник), *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (Београд: РЗС – ЦДИ ИДН – ДДС).
- Valente, P. (2010). „Census taking in Europe: how are populations counted in 2010?“ *Population & Societies*, 467, May 2010.
http://www.ined.fr/en/resources_documentation/publications/pop_soc/
- Вукојевић-Шево, С. (2008). „Концепт сталног становништва“. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године. Саветовање „Попис 2011“*. Зборник радова. Вршац, 2–4. април 2008. (Београд: Републички завод за статистику Србије), 39–43.
- UNECE (2012). „Overview of the 2010 round of population and housing censuses in the UNECE region“. *Economic Commission for Europe. Conference of European Statisticians. Group of Experts on Population and Housing Censuses. Fourteenth Meeting, Geneva, 24-25 May 2012. Information session on the 2010 Round of Population and Housing Censuses*.
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.41/2012/census_meeting/20_ECE.pdf

Goran Penev, Ivan Marinković
Demographic Research Centre
Institute of Social Sciences, Belgrade

FIRST RESULTS OF THE 2011 CENSUS, WITH SPECIAL ATTENTION TO THE CHANGE OF POPULATION SIZE OF SOUTHEAST SERBIA

Summary

A regular census of population, households and dwellings was held in Serbia in October 2011. This is the first census in the past hundred years that was prepared and conducted independently by the Serbian state statistics. Like the previous 2002 Census, the 2011 Census was not conducted in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. Apart from that, Census 2011 is unusual and different from the previous census in the following aspects: new methodological approaches, the manner of collecting data, the content of census questions, the definition of total population, but also the politicization of the census (in particular, the boycott of the census by the ethnic Albanian population), as well as numerous controversies that were present during the preparation and conducting of the census. The first part of the paper is dedicated to these aspects of the census, especially the methodological ones.

The first preliminary results were published in November 2011, and they concern only the total population, the number of persons abroad, the number of households, and the number of dwellings (all of these were published up to the

settlement level). By the official data of the Statistical Office of the Republic of Serbia, on October 1, 2011, Serbia had a population of 7.1 million, which, according to the Serbian Statistical Office, constitutes a decrease of 377 thousand persons compared to the size of the population at the time of 2002 Census. However, given the different definitions of total population (with or without persons abroad who have been outside of the country for less than a year, and further, with or without the internally displaced persons from Kosovo and Metohija), this comparison of the initial results of Census 2011 and the final results of Census 2002 is methodologically unsound, leading to incorrect conclusions about the change of the population size between the two censuses. In this paper, we analyze the changes in population size for the intercensal period 2002-2011 based on comparable data from the Censuses 2002 and 2011, which allows for more accurate understanding of depopulation of Serbia and the immediate demographic causes of this depopulation. According to the authors' calculation, Serbia's population has in fact decreased by 424 thousand people. The analysis concerns all territory levels, according to the administrative and territorial distribution which has come valid on 1 July 2011, and according the Nomenclature of Statistical Territorial Units (statistical regions, districts/areas, municipalities, settlements). Special attention is given to the changes of the total population of Southeast Serbia, which has become a typical depopulation zone.

Key words: population census, definition of total population, census methodology, depopulation.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314(497.11-12)"1950-2011"(082)

314:33(497.11-12)(082)

314:316(497.11-12)(082)

СТАНОВНИШТВО Југоисточне Србије. [#Књ.
#2], Утицај демографских промена у
Југоисточној Србији на друштвени развој и
безбедност / приредио и предговор написао
Љубиша Митровић = edited and prefaced by
Ljubiša Mitrović. - Ниш : Центар за
научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у
Нишу = #Center for Science and Research of
SASA and University of Niš, - #Department of
Social Sciences, 2012 (Ниш :
Unigraf-X-сору). - 444 стр. : граф.
прикази, табеле ; 25 cm

На врху насл. стр.: Faculty of Philosophy,
Center for Social Research. - На спор. насл.
стр.: The Population of Southeastern Serbia.
- Тираж 150. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки
рад. - Abstracts.

ISBN 978-86-7025-556-2

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Демографски развој - Југоисточна Србија
- 1950-2011 - Зборници б) Демографски
развој - Друштвено-економски аспект -
Југоисточна Србија - Зборници
COBISS.SR-ID 195727884